

УДК 159.907

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.9>

ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ НА САМОТНІСТЬ ЖІНОК У ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Інна Леонова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
просп. Академіка Глушкова, 2А, Київ, Україна, 02000
e-mail: leonova.i.m@ukr.net*

У статті наведені результати дослідження впливу батьківсько-дитячих стосунків на формування самотності жінок у дорослому віці. Виявлено суб'єктивне сприйняття батьків очима жінки у дитинстві, особисте ставлення і займана позиція стосовно батьків, особисте уявлення жінок про переживання самотності у сім'ї, а також можливі причини виникнення самотності у сім'ї.

Виявлено, що 90% жінок вважають, що людина може відчувати себе самотньою у сім'ї, і тільки 10%, які становили жінки-інваліди і жінки з виправної колонії, вважають, що людина не може почуватися самотньою у сім'ї. Жінки-внутрішньо переміщені особи і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, вважають, що дорослим більше властиво переживати самотність, ніж дітям. А жінки-інваліди і жінки з виправної колонії, навпаки, вважають, що діти частіше за дорослих переживають самотність у сім'ї. Жінки-княнки і релігійні жінки вважають, що самотність можуть відчувати як діти, так і дорослі.

Виявлені суб'єктивні причини самотності у сім'ї, які носять виключно негативний, вимушений характер і зумовлені передусім порушенням: у міжособистісних стосунках, у дефіциті спілкування, у прийнятті і підтримці з боку близької людини. Причинами самотності дітей у сім'ї за суб'єктивним уявленням жінок виявились: відсутність батьківської уваги, відсутність батьків (сироти) та відсутність любові і розуміння з боку батьків. Причинами самотності у сім'ї дорослих виявились: дефіцит у соціальних і міжособистісних стосунках, а також особистісні причини.

Було встановлено, що більшість жінок мали повноцінну сім'ю у дитинстві. У неповноцінних сім'ях дитина жила із матір'ю, окрім групи жінок-інвалідів, де було встановлено, що 6,7% жінок у дитинстві залишились без матері. Більший відсоток жінок мають теплі, добрі, довірливі стосунки із матір'ю і можуть покласти на неї та отримати від неї допомогу і підтримку у складних життєвих ситуаціях. Складність у стосунках із матір'ю було виявлено у жінок-інвалідів і жінок, які перебувають у виправній колонії. Стосунки із батьком 54,4% жінок розцінюють як позитивні: теплі, близькі і довірливі, а інший відсоток – як негативні, конфліктні, холодні або взагалі відсутні.

Також було виявлено, що більшість жінок на заборону батьків у дитинстві реагували негативно (протест, образа). Але залежно від групової приналежності жінок виявлялась різна поведінкова реакція на батьківські заборони. Більшість жінок у дитинстві мали підтримку від своїх батьків і у складних життєвих ситуаціях могли звернутись і покласти на них. Найбільшу недовіру до близьких, складність в отриманні підтримки і опори на батьків відчували жінки з виправної колонії і жінки-інваліди.

Ключові слова: самотність, особисте уявлення про самотність, причини самотності, відношення до батьків, суб'єктивне ставлення до батьків, займана позиція.

Постановка проблеми. Сімейні стосунки як одна з найбільш значущих сфер у функціонуванні суспільства завжди буде у центрі уваги дослідників, які визначають сім'ю як соціальну структуру, що є першоосновою суспільства, найважливішим інститутом соціалізації особистості дитини, де саме в ній вона набуває першого досвіду соціальної взаємодії. А позаяк сім'я несе виховну функцію з трьох компонентів: ставлення до дитини,

уявлення про неї та спосіб впливу (контроль, заохочення, покарання і т.д.), взагалі має зворотний зв'язок від дитини, відбиваючись на формуванні особистісних якостей, психічної залежності у розвитку, призводячи до серйозних порушень у процесі соціалізації дитини і до формування різних психологічних проблем та комплексів [2]. Тому дослідження стосунків між батьками і дітьми набуває більшої актуальності у психології.

Мета статті – виявити вплив батьківсько-дитячих стосунків на переживання самотності жінками у дорослому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні було зроблено припущення, що стосунки між батьками і дитиною мають вплив на формування і переживання почуття самотності у дорослому віці. І першочергово у результаті пошукового етапу проведено дослідження, яке складалося з трьох частин: 1) особисте уявлення жінок про можливість переживання самотності у сім'ї і можливі її причини; 2) уявлення про батьків і стосунки з ними; 3) особисте ставлення (займана позиція) стосовно батьків з боку дитини у дорослому віці. Був використаний такий методичний інструментарій, як: анкета Д.О. Захарової [1], методика Рене Жилия [3] і анкета Карін Рубінстайн і Філіпа Шейвера [4].

Вибірku досліджуваних становили жінки, які належали до різних соціальних груп: 1) жінки, які проживають на тимчасово окупованій території; 2) релігійні жінки; 3) жінки, які перебувають у виправній колонії (ВК); 4) жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території; 5) жінки-інваліди (глухонімі); 6) жінки, які проживають у м. Києві. Загальна кількість досліджуваних становила 270 осіб по 45 у кожній групі. Вік досліджуваних – від 25 до 55 років.

Насамперед були проаналізовані отримані результати «особистого уявлення жінок про можливість існування переживання почуття самотності у сім'ї та її причини за допомогою анкети Д.О. Захарової, результати наведені у таблиці 1.

Змістове наповнення табл. 1 дає можливість першочергово виокремити те, що 90% жінок вважають, що людина може почуватися самотньою у сім'ї. Аналіз отриманих показників груп жінок окремо за соціальною приналежністю дав змогу побачити, що тільки групи жінок-інвалідів (30%) і жінок-ув'язнених (30%) вважають, що людина не може почуватися самотньою у сім'ї. З огляду на їх групові особливості можна робити припущення про те, що цим групам жінок притаманне видавати ідеальну уяву (бажане) за реальне (дійсне) становище, в якому присутні певні складності у побудові сімейних стосунків, або утримання сім'ї у ситуації жінок-ув'язнених, які перебувають у виправній колонії. У всіх інших групах жінок спостерігається 100% переконаність, що людина може почуватися самотньою у сім'ї, що говорить про реальну усвідомлену життєву позицію.

Також отримані дані табл. 1 дають можливість говорити про те, що 60,5% жінок вважають, що дорослі частіше відчувають себе самотніми у сім'ї, ніж діти, а 39,5% жінок, навпаки, вважають, що діти відчувають самотність у сім'ї частіше за дорослих. Виходячи з отриманих показників загальної групи жінок, можна було би зробити висновок про те, що дорослим більше властиво переживання самотності, ніж дітям. Але з урахуванням групової соціальної приналежності жінок були отримані показники, які дозволяють більш глибоко подивитись на це питання, в якому є певні відмінності. Жінки-внутрішньо переміщені особи і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, переконані в тому, що дорослі частіше за дітей переживають самотність. І ці переконання скоріш за все зумовлені конфліктною ситуацією на території Донбасу, де жінки зіткнулись з окупацією, відокремленням, вимушеним переселенням, самотністю та ізоляцією, тобто стресогенною ситуацією, яка зіграла функцію витіснення будь-яких інших переживань порівняно зі справжніми за силою і актуальністю. А от групи жінок-інвалідів і жінок, які перебувають у виправній колонії (ув'язнених), вважають, що діти найчастіше за дорослих переживають

самотність у сім'ї, і це переконання має певний зв'язок із батьківсько-дитячими стосунками. Щодо груп жінок-киянок і релігійних жінок, то ці жінки поділились у своїх переконаннях з приводу того, «хто частіше відчуває себе самотніми: діти чи дорослі?» 50% на 50%, що дає підставу говорити про те, що цим жінкам почуття самотності знайоме як у дитинстві, так і у дорослому віці.

Таблиця 1

**Уява жінок про самотність у сім'ї та її можливі причини
(дані таблиці наведені у відсотках)**

	Загальна група жінок (N=270)	Жінки, які проживають на тимчасово окупованій (N=45) території (N=45) території	Релігійні жінки (N=45)	Жінки, які перебувають у виправній колонії (N=45)	Жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово (N=45) окупованої території	Жінки-інваліди (N=45)	Жінки-киянки (N=45)
Чи може людина почуватися самотньою у сім'ї?							
Так	90	100	100	70	100	70	100
Ні	10	–	-	30	–	30	-
Хто частіше відчуває себе самотнім: діти чи дорослі?							
Діти	39,5		50	61	15	61	50
Дорослі	60,5	100	50	39	85	39	50
Суб'єктивне уявлення причин почуття самотності у сім'ї							
Нема взаєморозуміння	44,5	60	60	10	60	16,7	60
Кожен зайнятий своєю справою	8,3	–	20	–	10	-	20
Нема підтримки людини, на яку можна розраховувати	13,3	–	-	–	30	-	50
Не хочу про це говорити	28,3	40	-	70	–	60	-
Ти тягар, проблема для сім'ї, тебе не люблять	13,3	–	10	20	10	20	20
З тобою не рахуються і не спілкуються	6,6	–	10	–	–	30	-
Суб'єктивне уявлення причин переживання самотності дитиною							
Діти без батьків	17,8	–	30	15	10	22	30
Без батьківської уваги, ніколи нема діла до тебе.	34,8	–	52	45	10	52	50
Їх не люблять і не розуміють (сварять, наказують, ображають, відкидають, агресивно поводяться)	19	–	23	40	–	26	25
Суб'єктивне уявлення причин переживання самотності дорослим							
Стикаються з невирішеними питаннями, проблемами	19,8	30	10	20	29	20	10
Нема любові і розуміння, складності у встановленні емоційних контактів	22,5	30	20	20	35	20	10
Більше проблем із соціумом, закриті, усе аналізують	28,2	40	40	20	36	23,3	10

Аналіз отриманих даних *суб'єктивного уявлення причин почуття самотності у сім'ї* жінками (табл. 1) дозволив виділити п'ять причин:

1) **нема взаєморозуміння** (45,5%, загальна група жінок), яке виявляється у всіх шести групах жінок;

2) **ти тягар, проблема для сім'ї, тебе не люблять** (13,3%, загальна група жінок), виявляється в п'яти групах жінок у низьких відсотках (10–20%), окрім групи жінок, які проживають на тимчасово окупованій території;

3) **нема підтримки і людини, на яку можна розраховувати** (13,3%, загальна група жінок), виявляється у жінок-внутрішньо переміщених осіб (30%) і киянок (50%);

4) **кожен зайнятий своєю справою** (8,3%, загальна група жінок), виявляється у жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території (10%), киянок (20%) і релігійних жінок (20%);

5) **з тобою не рахуються і не спілкуються** (6,6%, загальна група жінок), виявляється у релігійних жінок (10%) і інвалідів (30%).

Також варто зазначити, що 28,3% жінок (загальна група) відмовились відповідати на це запитання і це стосується тільки трьох груп жінок: які проживають на тимчасово окупованій території (40%), жінок-інвалідів (60%) і жінок-ув'язнених з виправної колонії (70%).

Таким чином, можна говорити про те, що причини самотності у сім'ї носять виключно негативний, вимушений характер і зумовлені передусім порушенням: у міжособистісних стосунках, у дефіциті спілкування, у прийнятті і підтримці з боку близької людини. Також тут можна говорити про те, що є певні причини, які усвідомлюються і про які складно говорити жінкам (я не хочу про це говорити), і це стосується жінок-інвалідів, ув'язнених жінок з виправної колонії, жінок, які проживають на тимчасово окупованій території.

Також були отримані результати *суб'єктивного уявлення причини переживання самотності* дітьми та дорослими.

Найбільший відсоток набула причина дитячої самотності у сім'ї – це «відсутність батьківської уваги, ніколи нема діла до тебе» (34,8%). Менші відсотки виявились у причинах: «діти без батьків» (17,8%) і «їх не люблять і не розуміють: сварять, наказують, ображають, відкидають, агресивно поведуться» (19%). Всі зазначені причини в тих чи інших відсотках спостерігаються у п'яти групах жінок, окрім жінок, які проживають на тимчасово окупованій території, позаяк вони вважають, що діти не можуть відчувати самотність. Вважаємо варто зазначити тільки те, що порівняно з іншими групами жінок у жінок-ув'язнених з виправної колонії спостерігається вищий відсоток (40%) за причиною «їх не люблять і не розуміють». Таким чином, можна говорити про те, що причинами самотності дітей у сім'ї за суб'єктивним уявленням жінок є: відсутність батьківської уваги, відсутність батьків (сироти) та відсутність любові і розуміння з боку батьків. І остання причина самотності дитини стосується в найбільшому відсотковому еквіваленті до групи жінок, які перебувають у виправній колонії.

Суб'єктивними причинами переживання самотності дорослими за уявленнями жінок виявились: 1) проблеми із соціумом (закриті, усе аналізують) (28,2%); 2) відсутність любові і розуміння, складність у встановленні емоційних контактів (22,5%); 3) невирішені питання, проблеми (19,8%). Виявлені причини у загальній групі жінок не суперечать показникам жінок з різних соціальних груп. Тобто тут можна говорити про те, що жінки на суб'єктивному рівні бачать причини самотності дорослих: у соціальних стосунках, у міжособистісних стосунках і в особистісних причинах.

Далі, спираючись на анкету Карін Рубінстайн і Філіппа Шейвера, а також методу Рене Жілія, дослідження було спрямоване на виявлення з погляду дорослої жінки

її уявлення з дитячої позиції про стосунки з батьками у дитинстві. Отримані результати наведені у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Уявлення жінок про батьків і стосунки з ними (дані таблиці наведені у відсотках)

		Загальна група жінок (N=270)	Жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (N=45)	Релігійні жінки (N=45)	Жінки, які перебувають у виправній колонії (N=45)	Жінки-внутрішньо пере- міщені особи з тимчасово окупованої території (N=45)	Жінки-інваліди (N=45)	Жінки-княнки (N=45)
Батьки розійшлися		22,8	16,7	60	13,3	13,3	16,7	16,7
Були разом		77,2	83,3	40	86,7	86,7	83,3	83,3
<i>Які із тверджень ви можете використовувати для опису вашої матері та батька та ваших з ними стосунків, коли ви були дитиною?</i>								
1. У нас із нею/ним були теплі, ніжні стосунки, ми були дуже близькі	Мамо	48,9	80	40	30	66,7	36,7	40
	Тато	15,5	13,3	-	16,7	33,3	20	10
2. У нас з нею/ним були добрі стосунки, ми були досить близькі	Мамо	33,9	-	40	40	33,3	50	40
	Тато	38,9	40	20	13,3	43,3	26,7	90
3. У нас з нею/ним майже не було жодних стосунків, ми не були особливо близькі	Мамо	11,7	20	-	30	-	6,7	13,3
	Тато	18,4	-	20	40	23,4	26,7	-
4. У нас із нею/ним були конфліктні стосунки, ми часто сперечалися	Мамо	4,5	-	20	-	-	-	6,7
	Тато	8,3	-	20	16,7	-	13,3	-
5. Ми з матір'ю чи батьком не жили разом більшу частину цього часу	Мамо	1,1	-	-	-	-	6,7	-
	Тато	14,3	33,3	40	-	-	13,3	-

Дані табл. 2 анкети Карін Рубінстайн і Філіппа Шейвера насамперед дали змогу побачити, що 77,2% жінок проживали у повноцінній сім'ї в дитинстві, де батьки жили разом. А 22,8% жінок вказали на розлучення батьків у їхньому дитинстві, де найбільший відсоток розлучень батьків був виявлений у групі релігійних жінок (60%). В інших групах жінок стан розлучення батьків спостерігався на низькому відсотковому рівні. Таким чином, можна говорити про те, що більшість жінок у своєму дитинстві мали повноцінні сім'ї, окрім жінок з релігійної групи, які у дитинстві були втягнуті до шлюбо-розлучного процесу, у результаті якого пережили психологічну травму, а їхнє подальше життя протікало у неповноцінній сім'ї. Також важливо зазначити, що майже у всіх неповноцінних сім'ях дитина (жінка) жила із матір'ю, окрім групи жінок-інвалідів, де було встановлено, що 6,7% жінок у дитинстві залишилися без матері.

Внаслідок проведеного аналізу ставлення жінок до своєї матері та батька і суб'єктивного уявлення про сформовані з ними стосунки у дитинстві були отримані такі результати:

– 48,9% жінок (загальна група) вважають, що у них з матір'ю були теплі, ніжні стосунки і вони були дуже близькі, де найбільші відсотки виявились у групах жінок, які проживають на тимчасово окупованій території (80%), і у жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території (66,7%). А з батьком теплі, ніжні і близькі стосунки виявились тільки у 15,5% жінок (загальна група), з яких найбільший відсоток належить жінкам-внутрішньо переміщеним особам (33,3%), а у групі релігійних жінок ці стосунки зовсім відсутні;

– 33,9% жінок (загальна група) вважають, що у них з матір'ю були добрі стосунки, вони були досить близькі. У п'яти групах жінок таке ставлення до матері виявилось відносно однакове, окрім групи жінок, які проживають на тимчасово окупованій території, в яких ці стосунки відсутні. А з батьком добрі і досить близькі стосунки виявились у 38,9% жінок загальної групи, з яких у жінок-киянок ці стосунки порівняно з іншими групами жінок займають у відсотковому співвідношенні найвищий рівень (90%), а найменший рівень у релігійних жінок (20%) і жінок-ув'язнених, які перебувають у виправній колонії (13,3%);

– 11,7% жінок (загальна група) вказали на те, що в них з матір'ю майже не було жодних стосунків, і вони не були особливо близькі. Такі стосунки були виявлені в групах жінок: які проживають на тимчасово окупованій території (20%), які перебувають у виправній колонії (ВК) (30%), інвалідів (6,7%) і киянок (13,3%). А на стосунки із батьком, де майже не було жодних відношень, і вони не були особливо близькі, вказало 18,4% жінок, з яких найбільші відсотки були виявлені в групах жінок-ув'язнених з виправної колонії (40%) і жінок-інвалідів (26,7%);

– на конфліктні стосунки і суперечки у відносинах із матір'ю вказало лише 4,5% жінок загальної групи, з яких виявились релігійні жінки і жінки-киянки. А на наявність таких стосунків із батьком вказало 8,3% у загальній групі жінок, з яких виявились релігійні жінки (20%), жінки з виправної колонії (16,7%) і жінки-інваліди (13,3%).

Таким чином, можна говорити про те, що більший відсоток жінок (82,2%) мають добрі теплі стосунки із матір'ю, і тільки 16,2% розцінювали ці стосунки як конфліктні, або яких зовсім не було. І це більшою мірою стосувалося жінок, які перебувають у виправній колонії, які проживають на тимчасово окупованій території, релігійних жінок і киянок. У жінок-інвалідів відсутність стосунків із матір'ю має повний зв'язок із відсутністю її у їхньому житті в дитинстві. А у жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території стосунки з матір'ю розглядаються тільки з позитивної сторони. Також слід зазначити, що жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (80%), мають з матір'ю дуже близькі, теплі і ніжні стосунки, що може вказувати на симбіотичні стосунки дитина-матір, внаслідок яких дитина може перебувати у залежних відносинах з нею.

Щодо теплих, добрих і близьких стосунків із батьком, то такі стосунки були виявлені тільки у половини досліджуваних жінок (54,4%) і найбільший відсоток спостерігався у жінок-киянок і жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території. А 26,7% жінок (загальна група) розцінювали стосунки з батьком як конфліктні, або яких зовсім не було. І такі відносини були виявлені у жінок з виправної колонії (56,7%), у релігійних жінок (40%), у інвалідів (40%) і у жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території (23,4%). Виходячи з цього, порівняно з іншими групами жінок, можна говорити про те, що найбільша кількість жінок, які в дитинстві у стосунках з батьком мали негативний характер, – це ув'язнені жінки, які перебувають у виправній колонії. За меншою кількістю – релігійні жінки, інваліди і жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території. А жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, і жінки-киянки стосунки з батьком розглядають тільки з позитивної сторони.

Далі наведені результати **особистого ставлення (займана позиція) стосовно батьків з боку дитини у дорослому віці** за допомогою методики Рене Жіля. Отримані результати представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Змінні, які характеризують особисті стосунки дитини стосовно сімейного оточення: матері і батька (дані таблиці наведені у відсотках)

		Загальна група жінок	Жінки, які проживають на тимчасово окупованій території	Релігійні жінки	Жінки, які перебувають у виправній колонії	Жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території	Жінки-інваліди	Жінки-княнки
Займана позиція	Ближче до матері	51,8	66,7	40	46,7	50	46,7	60
	Ближче до батька	21,1	10	30	26,7	10	30	20
	Окремо від матері	10,5	–	-	53,3	–	-	10
	Окремо від батька	43,3	56,7	40	73,3	10	60	20
Відношення до батьків	Між батьками	62,2	56,7	50	40	70	56,7	70
	Окремо від батьків	22,8	26,7	-	60	–	-	30
З ким поділишся про неприємність	З мамою	50	46,7	60	3,3	70	60	50
	З батьком	4,5	–	-	6,7	–	-	20
	З друзями	22,8	26,7	40	–	–	40	30
	Нікому	11,1	–	-	66,7	–	-	-
Кому першому розповіси про успіх	Мамі	50	36,7	60	13,3	70	70	50
	Батьку	2,8	–	-	6,7	–	-	10
	Друзям	20,6	26,7	40	6,7	–	30	20
	Нікому	10	–	-	60	–	-	-
Кому піднесеш сюрприз	Мамі	52,2	46,7	80	20	50	66,7	50
	Батьку	5	–	-	–	20	-	10
	Нікому	10	–	-	60	–	-	-
За ким сильніше сумуватимеш, коли залишиш будинок	По матері	61,7	36,7	80	46,7	80	86,7	40
	По батькові	5	–	-	–	–	-	30
	Нікому	7,2	–	-	43,3	–	-	-
Допомогаю мамі	Багато	51,1	60	60	20	50	86,7	30
	Мало	41,6	20	40	33,3	40	46,6	70
Щось заборонила мати	Надуєшся	28,4	46,7	20	6,7	40	26,7	30
	Нічого не відповім	22,2	36,7	20	20	20	26,7	10
	Запротестуєш	33,9	3,3	80	6,7	30	33,3	50
Щось заборонив батько	Надуєшся	23,9	46,7	20	6,7	30	20	20
	Нічого не відповім	20,6	36,7	20	6,7	20	20	20
	Запротестуєш	42,2	10	80	13,3	40	60	50

Дані табл. 3, за методикою Рене Жіля, дали можливість побачити **особисте ставлення (займану позицію) жінок (у дорослому віці) стосовно відношення батьків з боку дитячої позиції, де:**

– 51,8% жінок загальної групи розташовані ближче до матері порівняно з позицією до батька (21,1%). Що може говорити про те, що у жінок із матір'ю більш близькі і теплі стосунки, ніж з батьком. Аналіз груп жінок за соціальною приналежністю практично не має суперечностей із показником загальної групи жінок, але дозволяє побачити, що найбільший відсоток таких відносин виявляється у жінок, які проживають на тимчасово окупованій території, і жінок-киянок. Також слід зазначити, що жінки-ув'язнені за відсотками займають більш окрему позицію стосовно батька і матері, ніж близьку, що свідчить про конфліктні і холодні стосунки між ними;

– 62,2% жінок загальної групи стосовно обох батьків розташовуються між ними, а 22,8% окремо. Це говорить про те, що більша частина жінок стосовно батьків у дитинстві були налаштовані на взаємодію з ними і співпрацю. А найвищі показники такого відношення були виявлені в групах жінок-киянок (70%) і жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території (70%). Найнижчі виявились у жінок з виправної колонії (40%), що вказує на посилення ворожості і конфліктності стосовно батьків. А релігійні жінки у своєму ставленні до батьків розділились рівно на половину (50/50%).

– найвищі відсотки жінок загальної групи, з ким вони поділяться про свій успіх і неприємність, виявились з мамою (50%), і дуже низькі з батьком (2,8% і 4,5%), які становили жінки, ув'язнені з виправної колонії, і жінки-киянки. Також були виявлені відсотки довіри з друзями, які значно перевищують відсотки батька (20,6% і 22,8%). Тобто це говорить про те, що найбільша частина жінок у більш довірливих стосунках перебувають з мамою і друзями, ніж з батьком. Але тут також варто зазначити, що більшість жінок-ув'язнених своєю відповіддю «нікому не розповім» продемонстрували повну недовіру до близьких (60%);

– 52,2% жінок загальної групи зробили би приємний сюрприз матері. І тільки 5% батькові. В ці відсотки увійшли жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території і жінки-киянки. Жінки-ув'язнені з виправної колонії в більшій кількості (60%) утримались від подарунків відповіддю «нікому»;

– сильніше сумування жінок загальної групи, коли залишать будинок, виявилось по матері (61,7%) і тільки 5% по батькові (жінки-киянки). Щодо жінок, які перебувають у виправній колонії, то 43,3% особи з їхньої групи дали відповідь «нікому», що ще більше вказує на наявність напружених, конфліктних і холодних стосунків з батьками у дитинстві;

– зі сторони допомоги батькам, то тут усі жінки шести груп відповіли, що допомагають тільки матері. Найбільша допомога виходить з групи жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території і найменше від жінок-киянок і жінок-ув'язнених з виправної колонії;

– поведінкова реакція на заборони матері у загальній групі жінок у найвищому відсотку виявилась у протесті (33,9%), у меншому в образі «надуюсь» (28,4) і нічого не відповім (22,2%). Щодо поведінкової реакції на заборони батька, вони виявились подібними. Це свідчить про те, що більшість жінок на заборону батьків реагують негативізмом. Але, аналізуючи групи жінок за соціальною приналежністю, було виявлено, що: жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, найчастіше на заборони батьків реагували образою та надуванням (пасивна, пригнічена позиція); релігійні жінки, киянки та інваліди на батьківські заборони демонстрували протест (пасивний негативизм – відмова виконувати або активний негативизм – конфліктність, ворожість у діях); жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території на заборону матері реагували образою та надуванням (пасивна пригнічена позиція), а на заборони батька – протестували; жінки,

які перебувають у виправній колонії, на заборону матері нічого не відповідали (стримана, пригнічена позиція), а на заборону батька реагували протестом.

Далі розглянемо отримані результати за анкетною Карін Рубінстайн і Філіпа Шейвера стосовно того, наскільки жінка у дитинстві мала змогу спиратись на батьків. Отримані результати наведені у таблиці 4.

Таблиця 4

**Уявлення жінок про наявність батьківської підтримки у дитинстві
(дані таблиці наведені у відсотках)**

	Загальна група жінок	Жінки, які проживають на тимчасово окупованій території	Релігійні жінки	Жінки, які перебувають у виправній колонії	Жінки-внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території	Жінки-інваліди	Жінки-сирітки
<i>Коли ви були дитиною, наскільки ви вважали своїх батьків надійною та вірною опорою? Якою мірою ви могли покластися на них?</i>							
Дуже великою мірою	48,9	80	80	16,7	66,7	16,7	33,3
Достатньою мірою	31,1	–	20	16,7	33,3	50	66,7
Не дуже-то	17,2	10	–	60	–	33,3	-
Зовсім не міг	2,8	10	–	6,7	–	–	-
<i>Якою мірою ви можете покластися на свою матір і звернутися до неї за допомогою, коли у вас виникають якісь проблеми?</i>							
1. Дуже великою мірою	37,8	53,3	60	13,3	73,3	–	26,7
2. Достатньою мірою	32,2	23,3	20	40	13,3	56,7	40
3. Деякою мірою	27,2	23,3	20	46,7	13,3	26,7	33,3
<i>Якою мірою ви можете покластися на свого батька і звернутися до нього за допомогою, коли у вас виникають якісь проблеми?</i>							
1. Дуже великою мірою	30	20	–	26,7	76,7	6,7	50
2. Достатньою мірою	27,2	33,3	40	13,3	23,3	50	26,7
3. Не дуже-то	9,4	13,3	–	16,7	–	26,6	-
4. Взагалі не можу	26,5	20	60	39	–	16,7	23,3

Дані табл. 4 показали, що: 48,9% жінок загальної групи дуже сильно і 31,1% достатньою мірою можуть покладатися на своїх батьків, це є підставою говорити про те, що для жінок їхні батьки у дитинстві були міцною опорою. 17,2% жінок вказали на те, що не дуже спирались на батьків. І тільки 2,8% жінок зовсім не мали підтримки й опори від батьків. Отже, можна було би говорити про те, що більшість жінок у дитинстві мали підтримку від своїх батьків. Але аналіз жінок за груповою приналежністю має деякі відмінності, а саме: тільки 33,4% жінок-ув'язнених з виправної колонії могли спиратися на своїх батьків у дитинстві, 60% – не дуже-то, а 6,7% зовсім не могли. Це вказує на те, що для більшості жінок-ув'язнених батьки не були опорою і підтримкою у дитинстві. Також недостатність у батьківській підтримці відчували і жінки-інваліди (33,3%) і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (20%).

На питання «Якою мірою ви можете покластися на свою матір і звернутися до неї за допомогою, коли у вас виникають якісь проблеми?» 37,8% жінок загальної групи відповіли, що дуже великою мірою, 32,2% – достатньою мірою. Тобто 70% жінок загальної

групи достатньою мірою можуть покластися на матір і отримати від неї допомогу і підтримку у складних життєвих ситуаціях. І тільки 27,2% жінок можуть покластися на матір деякою мірою. Отримані дані у загальній групі жінок не мають певних суперечностей порівняно з отриманими результатами жінок залежно від групової приналежності, окрім жінок-ув'язнених з виправної колонії. У групі ув'язнених, які перебувають у виправній колонії, жінки у більшому відсотковому співвідношенні у складних життєвих ситуаціях можуть спиратись на матір тільки деякою мірою та звертатись до неї за допомогою.

На питання *«Якою мірою ви можете покластися на свого батька і звернутися до нього за допомогою, коли у вас виникають якісь проблеми?»* 30% жінок загальної групи відповіли, що дуже великою мірою, 27,2% – достатньою мірою. Тобто 57,2% жінок загальної групи достатньою мірою можуть покластися на батька і отримати від нього допомогу і підтримку у складних життєвих ситуаціях. 9,4% жінок загальної групи можуть покластися на батька деякою мірою, не дуже-то. А ось 26,5% жінок вказали, що не можуть зовсім покластися на батька і звернутися до нього за допомогою. Отже, можна говорити про те, що трохи більше половини жінок загальної групи можуть у складних життєвих ситуаціях покластись або звернутись за допомогою до батька, а інша половина має певні складності в цьому, де 72 (26,5%) жінки із загальної групи (N=270) зовсім не можуть покластися і звернутися за допомогою до свого батька.

Аналіз груп жінок за соціальною приналежністю дозволив побачити, що всі шість груп жінок достатньою мірою можуть покластися і звернутися за допомогою до свого батька, але найвищі відсотки були виявлені в групі жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території (100%) і жінок-киянок (76,7%), а найнижчі у релігійних жінок (40%) і жінок з виправної колонії (40%). Також було виявлено, що не дуже-то можуть покластися і неохоче звертаються за допомогою до батька: жінки-інваліди (26,6%), ув'язнені (16,7%) і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (13,3%). Найвищі відсотки жінок, які зовсім не покладаються і не звертаються за допомогою до свого батька, є групи релігійних жінок (60%) і жінок-ув'язнених з виправної колонії (39%). В інших групах жінок: киянки (23,3%), жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (20%), і жінки-інваліди (16,7%), цей показник спостерігається у невеликих відсотках. Таким чином, можна говорити про те, що більша кількість жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території і киянок можуть покластися і звернутися за допомогою до свого батька, а найбільша кількість жінок, які найменшою мірою або зовсім не можуть звернутися до свого батька за допомогою, – це релігійні жінки і жінки, ув'язнені з виправної колонії.

Висновки. У ході дослідження *«особистого уявлення жінок про можливість переживання самотності у сім'ї і можливість її причин»* було виявлено, що:

– 90% жінок вважають, що людина може відчувати себе самотньою у сім'ї, що вказує на реальну усвідомлену життєву позицію. І тільки 10%, що становили групи жінок-інвалідів і жінок-ув'язнених з виправної колонії, вважають, що людина не може почуватися самотньою у сім'ї. Це свідчить про те, що жінки видають ідеальну яву (бажане) за реальне (дійсне) становище, в якому присутні певні складності у побудові сімейних стосунків;

– аналіз даних загальної групи жінок показав, що дорослим більше властиве переживання самотності, ніж дітям. Але з огляду на групову соціальну приналежність жінок було викрито, що такої думки більш дотримуються тільки жінки-внутрішньо переміщені особи і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, що зумовлено стресогенною ситуацією (воєнні дії), яка зіграла функцію витіснення будь-яких інших переживань. Жінки-інваліди і жінки, які перебувають у виправній колонії, вважають, що діти найчастіше за дорослих переживають самотність у сім'ї, і це переконання має певний зв'язок із батьківсько-дитячими стосунками. Жінки-киянки і релігійні жінки 50/50% вважають,

що самотність можуть відчувати як діти, так і дорослі. Це дає підставу говорити про те, що цим жінкам почуття самотності знайоме як у дитинстві, так і у дорослому віці;

– суб'єктивними уявленнями причин самотності у сім'ї в загальній групі жінок виявились: відсутність взаєморозуміння; відчуття, що ти тягар і проблема для сім'ї, тебе не люблять; відсутність підтримки і людини, на яку можна розраховувати; недостатність уваги, всі зайняті своєю справою; неповага (з тобою не рахуються) і дефіцит у спілкуванні. Тобто причини самотності у сім'ї носять виключно негативний, вимушений характер і зумовлені передусім порушенням: у міжособистісних стосунках, у дефіциті спілкування, у прийнятті і підтримці з боку близької людини. Також тут можна говорити про те, що є певні причини, які усвідомлюються і про які складно говорити жінкам (я не хочу про це говорити), і це стосується жінок-інвалідів, ув'язнених з виправної колонії і жінок, які проживають на тимчасово окупованій території;

– причинами самотності дітей у сім'ї за суб'єктивним уявленням жінок є: відсутність батьківської уваги, відсутність батьків (сироти) та відсутність любові і розуміння з боку батьків. Нерозуміння з боку батьків стосується в найбільшому відсотковому еквіваленті до групи жінок, які перебувають у виправній колонії;

– жінки на суб'єктивному рівні бачать причини самотності дорослих: у соціальних стосунках, у міжособистісних стосунках і в особистісних причинах.

За другою частиною дослідження «уявлення про батьків і стосунки з ними» було виявлено, що:

– більшість жінок у своєму дитинстві мали повноцінні сім'ї, окрім жінок з релігійної групи (розлучення батьків). В інших групах жінок стан розлучення батьків спостерігався на низькому відсотковому рівні;

– майже у всіх неповноцінних сім'ях дитина (жінка) жила із матір'ю, окрім групи жінок-інвалідів, де було встановлено, що 6,7% (N=45) жінок у дитинстві залишились без матері;

– більший відсоток жінок (82,2%) мають добрі теплі стосунки із матір'ю, і найбільший відсоток спостерігається у жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території. 16,2% жінок загальної групи, які розцінювали ці стосунки як конфліктні, або яких зовсім не було, становили жінки, які перебувають у виправній колонії, жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, релігійні жінки і киянки. А відсутність стосунків із матір'ю у жінок-інвалідів зумовлені неприсутністю матері у їхньому дитинстві взагалі. Також слід зазначити, що жінки, які проживають на тимчасово окупованій території (80%), мають з матір'ю дуже близькі, теплі і ніжні стосунки, що дає підстави говорити про симбіотичні відносини;

– теплі, добрі і близькі стосунки із батьком виявлені тільки у половини (54,4%) досліджуваних жінок загальної групи, де найбільший відсоток спостерігався у жінок-киянок і жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території, які розглядали стосунки із батьком тільки з позитивної сторони. 26,7% жінок (загальна група) розцінювали стосунки з батьком як конфліктні, або яких зовсім не було. І цей відсоток становили групи жінок, які перебувають у виправній колонії (ВК) (найвищий відсоток), релігійні жінки, жінки-інваліди, внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території.

За третьою частиною дослідження «особисте ставлення (займана позиція) стосовно батьків з боку дитини у дорослому віці» були отримані такі результати, де виявлено, що:

– у жінок (загальна група) із матір'ю більш близькі і теплі стосунки, за якою вони будуть сумувати у разі переїзду (51,8%), ніж за батьком (21,2%). Найчастіше таке ставлення спостерігається в групі жінок, які проживають на тимчасово окупованій території,

і жінок-кисянок, чого не можна сказати про жінок, які перебувають у виправній колонії. У жінок- ув'язнених з виправної колонії спостерігається більша віддаленість від батьків, що свідчить про конфліктні і холодні стосунки між ними;

– більша частина жінок (62,2%) стосовно батьків у дитинстві були налаштовані на взаємодію з ними і співпрацю. Найвищі показники такого відношення були виявлені в групах жінок-кисянок і жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території. А найнижчі у жінок з виправної колонії, що вказує на посилення ворожості і конфліктності стосовно батьків;

– найбільша частина жінок у найбільш довірливих стосунках перебувають з мамою і друзями, ніж з батьком, окрім жінок-ув'язнених, які у високому відсотку (60%) продемонстрували повну недовіру до близьких;

– зі сторони допомоги батькам усі жінки допомагають тільки матері, де найбільша допомога надходить від групи жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території і найменше від жінок-кисянок і жінок-ув'язнених з виправної колонії;

– більшість жінок на заборону батьків у дитинстві реагували негативізмом (протест, образа). Але аналіз груп жінок за соціальною приналежністю показав певні відмінності, де: жінки, які проживають на тимчасово окупованій території, найчастіше на заборони батьків реагували образою та надуванням (пасивна, пригнічена позиція); релігійні жінки, кисянки та інваліди на батьківські заборони демонстрували протест (пасивний негативізм – відмова виконувати або активний негативізм – конфліктність, ворожість у діях); жінки-внутрішньо переміщені особи на заборону матері реагували образою та надуванням (пасивна пригнічена позиція), а на заборони батька – протестували; жінки-ув'язнені, які перебувають у виправній колонії, на заборону матері нічого не відповідали (стримана, пригнічена позиція), а на заборону батька реагували протестом. Тобто залежно від групової приналежності жінок виявлялась різна поведінкова реакція на батьківські заборони.

– більшість жінок (80%) у дитинстві мали підтримку від своїх батьків, окрім жінок-ув'язнених з виправної колонії, для яких у більшій кількості (66,7% при N=45) батьки не були опорою і підтримкою у дитинстві. Також недостатність у батьківській підтримці відчували у невеликій кількості жінки-інваліди і жінки, які проживають на тимчасово окупованій території;

– 70% жінок достатньою мірою можуть покластися на матір і отримати від неї допомогу і підтримку у складних життєвих ситуаціях. Винятком є жінки з виправної колонії, де у складних життєвих ситуаціях вони можуть спиратись і звертатись за допомогою до матері тільки деякою мірою;

– більше половини жінок загальної групи можуть у складних життєвих ситуаціях покластись або звернутись за допомогою до батька і це найбільшою мірою стосується жінок-внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території і жінок-кисянок. Інша половина жінок має певні складності в цьому, з яких 26,5% зовсім не можуть покластися і звернутись за допомогою до свого батька, і це більшою мірою стосується жінок, які перебувають у виправній колонії і релігійних жінок.

Таким чином, зроблене припущення, що стосунки між батьками і дитиною мають вплив на формування і переживання почуття самотності у дорослому віці, що знайшло певне підтвердження у отриманих результатах нашого дослідження.

Список використаної літератури

1. Захарова Д.А. Педагогические условия предупреждения одиночества у детей-сирот в учреждениях государственного призрения : дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Костромской гос. ун-т. им. Н.А. Некрасова. Кострома, 2014. 237 с.

2. Леонова І.М. Особливості дитячо-батьківських стосунків підлітків-учнів школи-інтернату : дис. канд. психол. наук : 19.00.05. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 216 с.
3. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. Самара : Издательский дом «БФХРАХ – М», 2002. 672 с.
4. Покровский Н.Е. Лабиринты одиночества / пер. с англ. Н.Е. Покровского ; гол. ред. Н.Л. Шестернина. Москва : Прогресс, 1989. 624 с.

THE INFLUENCE OF CHILD-PARENT RELATIONS ON WOMEN'S LONELINESS IN ADULT

Inna Leonova

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
2A, Akademika Glushkova Avenue, Kyiv, Ukraine, 02000
e-mail: leonova.i.m@ukr.net*

The article presents the results of a study of the impact of parent-child relationships on the formation of loneliness of women in adulthood. The subjective perception of parents through the eyes of a woman in childhood, personal attitude and position towards parents, personal perception of women about experiencing loneliness in the family, as well as possible causes of loneliness in the family.

It was found that 90% of women believe that a person can feel alone in the family, and only 10% of women with disabilities and women from correctional facilities believe that a person cannot feel alone in the family. Internally displaced women and women living in the temporarily occupied territories believe that adults are more likely to experience loneliness than children. Women with disabilities and women in correctional facilities, on the other hand, believe that children are more likely than adults to experience loneliness in the family. Kyiv women and religious women believe that loneliness can be experienced by both children and adults.

Subjective causes of loneliness in the family have been identified, which are exclusively negative, forced and caused primarily by violations: in interpersonal relationships, lack of communication, acceptance and support from a loved one. The reasons for the loneliness of children in the family according to the subjective perception of women were: lack of parental attention, lack of parents (orphans) and lack of love and understanding from parents. The reasons for loneliness in the family of adults were: deficiency in social and interpersonal relationships, as well as personal reasons.

It was found that most women had a full-fledged family as children. In defective families, the child lived with the mother, except for the group of women with disabilities, where it was found that 6.7% of women lost their mothers as children. A larger percentage of women have a warm, kind, trusting relationship with their mother and can rely on her and receive help and support from her in difficult life situations. Difficulties in the relationship with the mother were found in women with disabilities and women in correctional facilities. 54.4% of women consider their relationship with their father to be positive: warm, close and trusting, and the other percentage – as negative, conflicting, cold or absent.

It was also found that most women reacted negatively to their parents' ban as children (protest, insult). But depending on the group affiliation of women, there was a different behavioral response to parental prohibitions. Most women in childhood had the support of their parents and in difficult life situations to turn to and rely on them. Women from correctional facilities and women with disabilities experienced the greatest distrust of their relatives, difficulties in receiving support and reliance on their parents.

Key words: loneliness, personal perception of loneliness, causes of loneliness, attitude to parents, subjective attitude to parents, position.